

Nefunkcionalnost funkcionalizma

Pećnjak, Davor; Janović, Tomislav

Source / Izvornik: **Aspekti uma, 2011, 1 - 18**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:446039>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Pregled sadržaja

Ana Butković

Ana Gavran Miloš

Uloga identiteta u preživljavanju:

Parfit vs. Lewis

89

Filip Grgić

Hilemorfizam

111

Bilješka o autorima

135

Nefunkcionalnost funkcionalizma

DAVOR PEČNJAK

TOMISLAV JANOVIĆ

Funkcionalizam se pojavio u filozofiji uma šezdesetih godina 20. stoljeća, prvenstveno u Putnamovim (1975e) radovima i postao izuzetno značajna i utjecajna teorija s mnogo pristaša i isto toliko protivnika. U to vrijeme, u igri je već bila fizikalistička teorija identiteta koja je nastojala, nasuprot dualizmu i behaviorizmu, pokazati da su mentalna stanja i procesi zapravo ontološki ostvareni fizikalno-kemijskim procesima u mozgu i, kao takvi, da su dostupni potpunom neurofiziološkom opisu; dalje, tvrdili su fizikalisti, neurofiziologija će se moći reducirati na kemiju i fiziku, budući da su neurofiziološka stanja i procesi samo kemijska i fizička stanja i procesi u mozgu. Putnam je smatrao da je tako postavljena rasprava zapravo neadekvatna i potpuno pogrešna ako doista želimo opisati, razjasniti, objasniti i razumjeti mentalna stanja i procese tj. ljudski um odnosno um općenito. Ono što je važno razumjeti u vezi mentalnih stanja, procesa i događaja, prema Putnamu, je ono što oni *čine*, a ne kako su oni u svakom konkretnom slučaju ostvareni. Dakle, za razumijevanje uma ne bi bilo važno prvenstveno utvrđivati jesu li mentalna stanja i procesi nematerijalno (nefizički) ostvareni, da li su dispozicije za ponašanje ili su fizička stanja i procesi. Za njihovo razumijevanje važna je *uloga* koju mentalna stanja i procesi imaju. Ipak, u kasnijem razvoju, neki funkcionalisti će smatrati da je važno što je to što konkretno ontološki ostvaruje neko mentalno stanje/proces.

Nedvojbeno je da je funkcionalizam znatno unaprijedio i kognitivnu psihologiju i filozofiju uma te se o njemu i dan danas živo raspravlja (vidi npr. Polger 2004), no ipak ostaje pitanje da li je on zapravo adekvatna pozicija koja cjelovito može objasniti mentalna stanja i procese, pogotovo svjesna stanja i procese, odnosno um općenito.

U daljnjem tijeku prikazat ćemo nekoliko najznačajnijih prigovora

upućenih funkcionalizmu; čini se da su ti prigovori dostatni za ocjenu da funkcionalizam, unatoč svojim uspjesima, ipak nije uspio kao cjelovita teorija i objašnjenje mentalnih stanja i procesa, odnosno uma.¹

Funkcionalizam je, dakle, teorija uma koja nastoji objasniti mentalna stanja i mentalne događaje *funkcionalno*, tj. pozivanjem na funkcije ili zadaće koje ispunjavaju svjesna stanja i svjesni događaji, kao i ostala mentalna stanja i mentalni događaji.² Te su funkcije određene kauzalnim vezama između mentalnih stanja, tj. mjestima koja pojedina stanja zauzimaju unutar razgranate uzročno-posljedične mreže. Drugim riječima, mentalno stanje možemo opisati i objasniti njegovom uzročnom ulogom. Mentalna stanja mogu biti uzročno-posljedično povezana s nekim osjetilnim ili zamjedbenim ulaznim podacima, s drugim mentalnim stanjima te s izlaznim podacima koji se, na kraju uzročno-posljedičnog lanca, manifestiraju kao ponašanje. Dakle, temeljna shema funkcionalizma je jednostavna: ulazni podatak – obrada – izlazni podatak. Za razliku od npr. behaviorizma, funkcionalisti, osim nekoliko eliminativista, bezrezervno smatraju da su mentalna stanja *unutrašnja* stanja, naime obrada je unutrašnje umsko stanje.

Razvilo se nekoliko vrsta funkcionalizama: zdravorazumski ili analitički funkcionalizam, referencijalni funkcionalizam i strojni funkcionalizam. Ukratko ćemo opisati svaku od tih inačica kako bismo uvidjeli da nijedna od njih ne daje potpuno zadovoljavajuće objašnjenje mentalnosti, tj. da postoje jasno formulirani prigovori koji pogađaju sve navedene inačice.

Zdravorazumski funkcionalizam temelji se na činjenici da stvari u svijetu prepoznajemo i razlikujemo jedne od drugih upravo prema tome što one obavljaju odnosno prema tome kako to obavljaju i za što su namijenjene da obavljaju. Istu strategiju, smatraju pristaše zdravorazumskog funkcionalizma, treba primijeniti i u objašnjenju rada uma, dakle na područje mentalnosti i svjesnih stanja.

¹ U ovom tekstu nećemo prikazati niti raspravljati o eliminativističkom funkcionalizmu koji se može naći kod Reya (1997) ili Sticha (1983). Oni tvrde da potpuni funkcionalistički opis i objašnjenje ili potpuna kompjutacijska teorija može sasvim eliminirati mentalne entitete iz ontologije. Za kritiku tog stava vidi npr. Pećnjak (2005). Velika većina funkcionalista smatra da mentalna stanja postoje i da se mogu identificirati specifičnim funkcijama koje obavljaju.

² U daljnjem tekstu izraz "mentalno stanje" upotrebljavamo kao skraćenicu za "mentalno stanje ili mentalni događaj". Isto vrijedi za sve slične izraze ("svjesno stanje", "intencionalno stanje" itd.).

Da bismo uvidjeli kako funkcionira navedena analogija uzmimo primjer neke naprave.³ Termostat je naprava koja služi za kontroliranje temperature u prostoru. Svoju funkciju termostat ispunjava time što uključuje ili isključuje neki drugi stroj s kojim je povezan, npr. strujni grijač. Termostat prima podatak o tome kolika je temperatura u okolini; ovo uzrokuje promjenu unutarnjeg stanja termostata koje pak, već prema tome kako je termostat baždaren, dalje uzrokuje nešto od sljedećeg: ako grijač grije, ili ga ostavlja da grije ili prekida njegov rad; ako ne grije, ili ga uključuje ili ga ostavlja u stanju mirovanja. Naravno, termostat može obavljati i razne druge funkcije. Na primjer, može služiti kao primjer za raspravu o funkcionalizmu, kao umjetnički objekt koji izaziva umjetnički doživljaj na postmodernističkoj izložbi, ili može obijesnom dječaku poslužiti kao sredstvo napada ili prijetnje starijim članovima susjedstva. No, za što god bio upotrijebljen, prava namjena termostata, i ono što ga razlikuje od ostalih stvari, i dalje je samo ona prvobitno navedena namjena – kontrola temperature u prostoru uključivanjem ili isključivanjem neke druge naprave (u opisanom slučaju strujnog grijača). Opis te namjene daje smisao pojmu termostata.

Sada na analogan način – prema kriteriju namjene ili kauzalne uloge – možemo razumjeti mentalna i uopće svjesna stanja. Oslanjajući se na zajedničko zdravorazumsko znanje o tome što je to bol, zamjedba, vjerovanje, želja, namjera itd. u stanju smo razumjeti ta mentalna stanja kao funkcionalna stanja. Specificirajući ulogu pojedinih zamjedbi, vjerovanja, želja itd. u mentalnoj dinamici uma mi dajemo smisao tim pojmovima. Evo kako to izgleda na konkretnom primjeru. Kada traje dugo toplo ljeto, čovjek ožedni. Rečenicu koja izražava ulazni podatak za mentalno stanje žeđi možemo ovako specificirati: "vrućina i suhoća u okolini uzrokuje žeđ u čovjeka". Rečenicu koja izražava unutrašnja stanja specificiramo pak ovako: "žeđ uzrokuje želju da je utažimo" – ovo unutarnje stanje povezano je s vjerovanjem "žeđ se može utažiti uzimanjem osvježavajućeg pića". Općenita želja za utažavanjem žeđi i vjerovanje da osvježavajuće piće utažava žeđ, uzrokuju daljnju želju uzimanjem određenog osvježavajućeg pića. Dalje: "zamjećivanje bočice osvježavajućeg pića uzrokuje vjerovanje da se bočica osvježavajućeg pića nalazi nadohvat ruke". Rečenica koja opisuje izlazno stanje ili proces onda izgleda ovako: "želja za osvježavajućim pićem (u tipičnom slučaju)

³ Vidi treće poglavlje udžbenika Braddon-Mitchella i Jacksona (2007).

uzrokuje ponašanje koje vodi uzimanju i konzumiranju osvježavajućeg pića". Ako ovakav način funkcionalističkog razmišljanja želimo poopćiti, onda možemo za sljedove propozicijskih stavova navesti sljedeće specifikacije: "subjektovo vjerovanje da vrijedi 'ako p, onda q', tipično uzrokuje vjerovanje da q, pod uvjetom da subjekt zna da je p ostvareno".⁴ Na ovaj formalniji način mogu se tipizirati ne samo deduktivno i induktivno mišljenje, već i raznorazne veze između ulaznih podataka, unutrašnjih stanja i izlaznih podataka.

No, ovdje se za funkcionaliste javlja prvi problem. Uočavamo da se cijela mreža definira međusobnim odnosima koje možemo apstraktno prikazati na sljedeći način:

$$X \rightarrow S \rightarrow P \rightarrow Q \rightarrow R \rightarrow Y,$$

pri čemu X označava ulazni podatak, Y izlazni podatak, a simboli između X i Y unutrašnja mentalna stanja. Ako je gledamo s lijeva na desno, strelica znači: (tipično) uzrokuje, a kada je gledamo s desna na lijevo: (tipična) posljedica od. Tako je, primjerice, stanje Q definirano kao posljedica stanja P, ali i kao uzrok stanja R. Time se daje značenje pojmu i stanju Q. Međutim, ako želimo nešto reći o stanju P, onda kažemo da je ono posljedica stanja S i uzrok stanja Q. Primjećujemo odmah da su ove definicije cirkularne! Jedno stanje se definira pomoću drugog: Q pomoću P-a i obrnuto: P pomoću Q-a!

Je li ta cirkularnost pogubna za analitički zdravorazumski funkcionalizam? Jest i nije. Imajući u vidu kako je funkcionalizam ove vrste izvorno definiran, to jest ozbiljna primjedba, barem što se tiče formalne konzistentnosti teorije, premda i uz tu primjedbu funkcionalizam zadržava određenu heurističku vrijednost: pomaže nam da bolje razumijemo i objasnimo funkcioniranje mentalnosti. Naravno, teorije koje sadrže cirkularnost ipak ne mogu biti temelj potpunog objašnjenja onog što želimo objasniti, u našem slučaju način funkcioniranja uma i svijesti.

No, cirkularnost koja je bila obilježje prvobitnih formulacija funkcionalizma može se pažljivijim formulacijama otkloniti. Najbolji formalni način da se to učini jest preformulacija definicija i međusobnih veza ulaznih podataka, zatim unutrašnjih mentalnih stanja, a onda i izlaznih podataka, i to pomoću takozvanih *Ramseyevih rečenica*.⁵ Kako to učiniti? Jednostavno – sve implicitne definicije neke funkcionalističke teorije

⁴ Vidi Anderson (1980: poglavlje 10) i Johnson-Laird (1993: poglavlje 12).

⁵ Braddon-Mirchell & Jackson (2007: 58–59); Sesardić (1984: 52), Hill (1991: 50–55).

treba preformulirati u eksplicitne definicije. Tako ćemo izbjeći da se definicija jedne vrste pojmova, ili objašnjenje jedne vrste mentalnih stanja ili procesa, poziva na drugu vrstu, i obrnuto. Osim toga, mentalistički pojam koji uvodimo moramo definirati a da se pritom sam taj pojam ne pojavljuje u definiciji. Drugim riječima, kada želimo reći da je neki subjekt u nekom mentalnom stanju, moramo upotrijebiti rečenicu tipa

"S je u stanju M_y ako i samo ako _ _ _ _ _",

u kojoj se u prazna mjesta upisuju ne-mentalistički pojmovi, a M_y označava mentalistički pojam koji je naš definiendum. Kada to učinimo, uočavamo da M_y sada ima oblik imenice. Drugim riječima, više ne kažemo da S zamjećuje, vjeruje ili želi itd., nego da S ima zamjedbnu, da S ima vjerovanje, da S ima želju itd. Pretpostavimo da M označava konjunkciju svih rečenica koje je specificirao zdravorazumski funkcionalizam, a koje se mogu primijeniti na naš S. Potom imenice tj., mentalističke pojmove koje smo tako uveli i definirali, zamijenimo varijablama:

$$M(x_1, x_2, \dots, x_n)$$

Sada možemo napisati Ramseyevu rečenicu koja ima oblik predikata prvog reda:

$$\exists(x_1)\exists(x_2)\dots M(x_1, x_2, \dots)$$

Ovaj nam oblik rečenice daje sadržaj zdravorazumskog funkcionalizma kako se može primijeniti na neki subjekt S. Rečenica nam kazuje da postoje S-ova stanja koja stoje u specificiranim relacijama prema drugim stanjima. Sada možemo potpuno formulirati opći oblik uvjeta pod kojima S ima neko stanje M_y . Taj oblik glasi:

S ima stanje M_y ako i samo ako $\exists(x_1)\exists(x_2)\dots(S \text{ ima } x_1 \&\dots M(x_1, x_2, \dots))$.

Svi pojmovi za mentalna stanja zamijenjeni su varijablama tako da desna strana definicije više ne sadrži mentalističke pojmove. Prema tome, definiens nije više dio definienduma, što znači da izbjegavamo cirkularnost. Više nema pozivanja jednih mentalističkih pojmova na druge i obrnuto, čime smo pokazali kako se funkcionalizam može definirati na necirkularan način.

Ipak, ni tu ne prestaju problemi zdravorazumskog funkcionalista. Prvo, od zdravorazumskog funkcionalista očekujemo jednostavnu teoriju i jednostavno objašnjenje mentalnosti i svijesti. No, dosljedno prevođenje iskaza funkcionalizma u iskaze koji imaju oblik Ramseyevih rečenica znatno komplicira objašnjenje. Drugo, više nije dostatan zdravorazumski

jezik i jezik psihologije; za navedeno objašnjenje nužan je i jezik logike. Nadalje, u psihologijskoj literaturi nitko nikada nije u praktičnom smislu dosljedno proveo navedenu preformulaciju.

Premda navedene primjedbe još uvijek ne diskvalificiraju projekt preformulacije zdravorazumskog funkcionalizma, one ga ipak u bitnom smislu kompromitiraju. Problem s kojim niti preformulirani zdravorazumski funkcionalizam ne može izaći na kraj sastoji se u sljedećem: ako se još i mogu pomoću Ramseyevih rečenica formulirati ulazni podaci i odnosi među unutrašnjim mentalnim stanjima – vjerovanjima, željama i ostalim propozicijskim stavovima – nije jasno kako bi se određena vrsta intencionalnih djelovanja mogla formulirati bez pozivanja na mentalistički vokabular. Naime, ako želimo opisati određeno ponašanje kao izlazni podatak nekog sustava, onda to ponašanje u pravilu nije slučajno nego je racionalno, tj. usmjereno nekom cilju. Taj je cilj tipično mentalno reprezentiran odgovarajućom željom ili namjerom – željom da se ponašanjem postigne to-i-to – i vjerovanjem – vjerovanjem da će se čineći to-i-to postići to-i-to. Prema teoriji djelovanja, djelovanje je djelovanje upravo i samo u svjetlu navedenih intencionalnih stanja. To je ono što djelovanje razlikuje od pukih *radnji*, npr. nesvjesnih tjelesnih pokreta. Isti pokret – mahanje rukom – može biti nesvjesna radnja poput tjelesnog opuštanja, ali i pozdrav voljenoj osobi koja se upravo otiskuje Titanicom preko Atlantskog oceana, ili, na primjer, dozivanje taksija. Pozdrav i dozivanje taksija su djelovanja, što znači da se *ne mogu* opisati bez pozivanja na odgovarajuće mentalističke pojmove – zamjedbe, vjerovanja, želje (npr. da nam se približava taksij, da se u taksij želim ukrcati itd.). Drugim riječima, čini se da u funkcionalističkom opisu i objašnjenju izlaznih podataka ni na koji način nije moguće izbjeći pozivanje na mentalistički vokabular. Taj zaključak proizlazi iz činjenice da ponašanja nisu samo puke radnje, već i djelovanja.

Ako funkcionalizam još i može pružiti zadovoljavajući opis i objašnjenje mentalnosti dajući značenje i sadržaj propozicijskim stavovima i formulirajući iskaze o uzročnim ulogama tih stavova, teškoće nastaju prilikom opisa i objašnjenja *iskustvenih* stanja – osjeta i zamjedbi. U tom kontekstu prikazat ćemo Fosterov (1991: 62–79) prigovor funkcionalizmu koji se temelji na uporabi jedne varijante tzv. “argumenta iz znanja”,⁶ a svakako treba spomenuti tradicionalan *problem izornutog*

⁶ Prvu formulaciju ovog argumenta možemo naći kod Broada (1925); najpoznatija je Jacksonova (1982) varijanta; Foster se oslanja na Robinsonovu (1982) varijantu.

spektra koji je prvi formulirao John Locke (1690), a koji funkcionalizam nije uspio riješiti unatoč nekim zanimljivim pokušajima.⁷

Foster zamišlja slijedeći misaoni eksperiment. Zamislimo neku osobu koja je slijepa od rođenja. Ona, dakle, nema jedan način primanja i obrade osjetilnih podataka. Ta osoba nikad nije imala nikakve vidne osjete. No, takva osoba može razumjeti da ostali ljudi imaju jedan oblik osjetilnog doživljavanja koji ona nema. Kako ta osoba ima druge osjetilne i perceptivne načine doživljavanja svijeta – taktilne, mirisne, okusne, slušne – tako može razumjeti da postoji neki način doživljavanja koji spada u istu *vrstu* kao i oni koje ona ima iako ne zna kakva je kvaliteta tog doživljavanja. Dakle, ova osoba može razumjeti i znati da postoji doživljavanje određenog fizičkog spektra koji se naziva “boje” od strane ljudi koji ih mogu doživljavati. Kako točno izgleda biti u stanju doživljavanja boja, slijepa osoba od rođenja nije nikad iskusila. To znači da u psihološkom smislu postoji nešto što ova osoba ne zna – ona ne zna psihološki karakter vizualnog iskustva. Unatoč tome, Foster (1991: 65) se pita da li ipak ova osoba, iako nema modus vizualne percepcije, može usvojiti znanje koje joj nedostaje. Kada bi, barem zdravorazumski ili analitički, funkcionalizam bio *potpuna* teorija uma koja *potpuno* objašnjava mentalna stanja, onda se čini da bi osoba slijepa od rođenja morala moći usvojiti znanje o tome kakav je psihološki karakter vidnog iskustva (neke boje, npr.); odnosno, morala bi znati kako je to biti u stanju viđenja neke boje iako to nikad nije izravno iskusila. Naime, funkcionalizam tvrdi slijedeće: da bi se potpuno specificirao psihološki karakter iskustva, dovoljno je potpuno specificirati funkcionalni karakter takvih mentalnih stanja. Otkrivanjem uzročne uloge vizualnog iskustva u uzročno-posljedičnom sustavu u kojem ono dolazi, osoba slijepa od rođenja morala bi, prema funkcionalizmu, znati kako izgleda biti u takvom stanju; a kako izgleda biti u nekom stanju je psihološki karakter nekog iskustva (Foster 1991: 65). Foster smatra da se funkcionalno znanje može usvojiti na dva načina. Jedan način bio bi taj da osoba koja ima vid, slijepoj osobi od rođenja jednostavno ispriča u funkcionalnim pojmovima znanje koje je stekla o vizualnosti introspektivno. Drugi način za usvajanje funkcionalnog znanja o uzročnim ulogama bio bi taj da se slijepoj osobi od rođenja prenese znanstveno utvrđeno znanje kako radi vizualni sustav u detaljnim funkcionalnim neurofiziološkim terminima.

⁷ Vidi npr.: Shoemaker (1997), White (1997), Hardin (1987) i Horgan (1984).

Nema prepreke zašto osoba slijepa od rođenja ne bi mogla razumjeti to što joj se prenosi na ova dva načina. Međutim, isto tako je očigledno da kada ta osoba usvoji funkcionalna znanja, ona neće sada niti malo biti u stanju zamisliti kako izgleda biti u stanju doživljavanja nekog vizualnog iskustva. Foster (1991: 65) kaže da "... je jasno da [osoba slijepa od rođenja] ne bi mogla usvojiti iskustveno znanje koje joj trenutno nedostaje na bilo koji od ova dva načina – informacija o funkcionalnom karakteru vidnog iskustva, pa iz bilo kojeg da je izvora dobivena, neće dostajati za prijenos znanja o iskustvenom karakteru kako ga otkriva iskustvo." Dakle, ukoliko funkcionalističko objašnjenje ne može objasniti i prenijeti ono što je najbitnije za iskustva – njihov psihološki karakter, odnosno ono kako izgleda biti u nekom iskustvenom psihološkom stanju – onda se čini da funkcionalizam nije potpuna psihološka teorija.

Naši doživljaji različitih boja međusobno se kvalitativno razlikuju. Doživljaj crvenog različit je od doživljaja zelenog, doživljaj zelenog od doživljaja plavog, doživljaj crvenog od doživljaja plavog itd. Za svaki kvalitativno specifičan doživljaj boje, kao, uostalom, i za bilo koji drugi iskustveni sadržaj koji možemo specificirati, u filozofiji uma uvriježio se izraz *qualia* (množina: *qualia*). Ovdje ne možemo ulaziti u iscrpnu ontološku raspravu o bojama;⁸ ono što nas isključivo zanima jest iskustvo, doživljaj ili osjet boje. Kada, na primjer, imamo osjetljivo iskustvo zelene boje, to je iskustvo različito od iskustva crvene boje, a isto vrijedi za sve druge boje vidljivog dijela spektra. Imajući to u vidu, možemo zamisliti dvije osobe koje su potpuno istovjetne u svim psihološkim funkcionalnim karakteristikama, osim što imaju drugačija kvalitativna iskustva boja. Kada prva od tih osoba ima kvalitativna iskustva crvenog, druga ima kvalitativna iskustva zelenog, i obrnuto. Pritom možemo zamisliti i da doživljaj boja odgovara doživljaju istovjetnih objekata. Na primjer, možemo zamisliti da i jedna i druga osoba vide zalazak Sunca i zastavu Narodne Republike Kine kao kromatski istovjetne prizore, a da su pritom unutarne kvalitete (*qualia*) njihovih doživljaja međusobno potpuno različite. Nadalje, možemo zamisliti i da su obje osobe naučile zvati doživljaj boje zalaska Sunca i doživljaj boje kineske zastave "crveno", a doživljaj trave "zeleno". Možemo to i ovako izraziti: i za prvu i za drugu osobu boja zalazećeg Sunca razlikuje se od boje trave, međutim prva vidi boju zalazećeg Sunca na način kako druga vidi boju trave, i obrnuto.

⁸ Za tu raspravu usp. Maund (1995).

Ništa ni u ponašanju ni u propozicijskim mentalnim stanjima dviju osoba ne otkriva tu razliku. Objе zovu boju zalazećeg Sunca "crveno", a boju trave "zeleno". Objе su deprimirane kada vide kinesku zastavu, a ushićene zalaskom Sunca; obje boju trave nazivaju "zeleno"... i tako sustavno dalje. Funkcionalistički opisi tih dvaju subjekata bit će potpuno isti, međutim njihova subjektivna doživljavanja boja sustavno se razlikuju. Na temelju funkcionalističkog opisa – specifikacije uzročno-posljedičnih veza i mreže mentalnih stanja – neće se moći uočiti nikakva razlika koja bi upućivala na to da su *iskustva* boja dvaju subjekata različita. To znači da funkcionalizam nije u stanju adekvatno opisati i objasniti svjesna iskustva – u navedenom slučaju osjete i dijelove opažanja. Psihološka teorija koja to nije u stanju zasigurno pada na ispitu kao znanstvena teorija.

No, čini se da funkcionalizam ne može biti zadovoljavajuća teorija niti kada su u pitanju propozicijski stavovi i njima odgovarajuće kognitivne operacije. Slično načinu na koji se može formulirati problem izvrnutog spektra, Bealer (1984) je pokazao kako se može formulirati problem izvrnutih operacija nad propozicijskim stavovima. Time je zadao dodatni udarac funkcionalizmu kao teoriji uma (Bealer 1984: 287–289). Bealerova preformulacija oslanja se na Quineovu tezu o neodređenosti prevođenja.⁹ Bealerov argument je zanimljiv, ali kompleksan pa ćemo ga nastojati skratiti i pojednostaviti.

Zamislimo da želimo neki strani egzotičan jezik razumjeti i prevesti na hrvatski. Quine je pokazao da postoji više od jednog priručnika za prevođenje koji će potpuno različito prevoditi rečenice i misli govornika tog jezika, ali oba će zadržati potpuno racionalnu konceptualnu shemu o tome kako interpretiramo govornike tog jezika. Uzmimo rečenicu "Gavagai gua" iz tog neobičnog jezika J. Imamo dva potpuno adekvatna priručnika za prevođenje. Prema prvom priručniku rečenica se prevodi kao: "Postoji jedan zec". Prema drugom priručniku prijevod glasi: "Zečevstvo se manifestira". Konstruirajmo funkciju *g* koja pridružuje hrvatske rečenice hrvatskim rečenicama iz jednog prijevoda u drugi. Primjena funkcije *g* na rečenicu "Zečevstvo se manifestira" daje rečenicu "Postoji jedan zec". To možemo i ovako napisati:

$g(\text{"Zečevstvo se manifestira"}) = (\text{"Postoji jedan zec"})$.

Opći oblik te funkcije glasi:

$g(a) = b$ i $g(b) = a$; slijedi da je $g(g(a)) = a$.

⁹ Za prikaz vidi Miller (1998).

Značenja odnosno sadržaji rečenica jesu propozicije. Dakle, rečenice se jednostavno preslikavaju u propozicije. Nadalje, istu operaciju možemo izvesti i za propozicije koje se izražavaju gorenavedenim rečenicama: propozicija 'Postoji jedan zec' funkcijom t preslikava se u propoziciju 'Zečevstvo se manifestira', i obrnuto. Npr. t ('Postoji jedan zec') = ('Zečevstvo se manifestira'). Sada možemo pomoću funkcije t definirati inverzne relacije za sve standardne propozicijske stavove:

X vjeruje* p ako i samo ako vjeruje $t(p)$.

Relacija "X vjeruje _____." je uobičajeno vjerovanje, a "X vjeruje* _____." je inverzna relacija. Primijenjeno na naše primjere, to izgleda ovako:

X vjeruje* da postoji jedan zec ako i samo ako vjeruje da se zečevstvo manifestira.

No, "zečevstvo se manifestira" izriče univerzalnu propoziciju dok "postoji jedan zec" izriče pojedinačnu propoziciju. One nemaju isti sadržaj niti isto značenje. Očigledno, dok netko vjeruje ili misli o prvome, najčešće, ako ne i uvijek, ne misli i ne vjeruje o drugome. Štoviše, netko uopće i ne mora imati pojmovni sustav koji je u stanju proizvesti misli o univerzalnom, nego samo misli o pojedinačnim stvarima. Drugim riječima, zamislivo je da postoji subjekt koji je u stanju misliti samo o pojedinačnim zečevima, ali ne i o zečevstvu (kao univerzalnom svojstvu). Čini se da funkcionalizam nije osjetljiv na to razlikovanje, što ga u pogledu izvrnutih vjerovanja dovodi u položaj analogan položaju koji ima u odnosu na primjere izvrnutog spektra – primjere koje također nije u stanju na zadovoljavajući način objasniti. Prema Bealeru ovaj nedostatak je dostatan da funkcionalizmu odredimo status objašnjavačke psihološke teorije.

Vratimo se još malo na kvalitativnu stranu iskustva. Hill (1991: poglavlje 3) je iznio i slijedeći prigovor funkcionalizmu (i još nekoliko njih) u svojoj zbirci prigovora raznim teorijama u filozofiji uma. On nas poziva da razmotrimo kako su distribuirani osjeti kod ljudi. Ljudi koji su, na žalost, paralizirani, nisu u mogućnosti ponašati se na uobičajeni način, a neki su potpuno nepokretni. Dakle, njima očito nedostaju određene uzročne sposobnosti (za uzrokovanje ponašanja). Međutim, ljudi koji su paralizirani imaju, s druge strane, iskustva različitih osjeta. Može ih nešto svrbjeti, oni imaju vid, sluh, može ih nešto boljeti. No, kako oni ne mogu proizvesti ponašanje na inače uobičajeni način, to znači da ovi osjeti imaju drugačiji, ili zapravo nemaju funkcionalan karakter kakav

inače imaju kod zdravih ljudi. No, kako je funkcionalna uloga ona koja određuje mentalno stanje, pa tako i osjete, onda bi osjeti kod paraliziranih morali biti nešto drugo ili imati drugačiji kvalitativni aspekt nego kod zdravih ljudi. No, to se ne čini nimalo prihvatljivim.

Promatranje ponašanja beba pruža nam očiglednu evidenciju da one imaju mnoštvo osjetilnih iskustava, no one sigurno nemaju razna daljnja kognitivna stanja koja su povezana ili koja su uzrokovana ovakvim istim ili sličnim osjetilnim iskustvima kod odraslih ljudi. Dakle, osjetilno iskustvo može biti kvalitativno isto, a funkcionalni karakter različit.

Ljudi koji uzimaju sredstva za ublažavanje boli katkada izjavljuju da se kvaliteta i intenzitet boli nisu promijenili, nego im se dogodilo samo to da ih bol nije više smetala. Naime, možemo reći da nakon uzimanja sredstva, bol više nema sposobnost uobičajenog uzrokovanja afektivnog ponašanja tj. "da je izgubila glavnu unutrašnju komponentu svoje normalne uzročne uloge" (Hill 1991: 74). Hill smatra da se najbolje objašnjenje ovih fenomena sastoji u tome da imamo promijenjene uzročne uloge osjeta.

Njegov zaključak je da ovi slučajevi pokazuju da ne postoji koekstenzivnost kvalitete osjetilnih iskustava i njihovih funkcionalnih uloga i svojstava. Ovakav zaključak prilično potkopava funkcionalizam.

Funkcionalisti su pokušali otkloniti neke od opisanih teškoća i preciznije opisati rad uma te odgovoriti na pitanja o stvarnoj naravi svijesti i njezinoj fizičkoj realizaciji. No, ti su ih pokušaji udaljili od zdravog razuma i odveli u sferu filozofske spekulacije.

Rad ljudskog uma često je bio uspoređivan s radom stroja. Strojna analogija postala je popularna prije tridesetak godina kada su u širu upotrebu ušla računala. Računala rade prema programima, a programi se mogu opisati prema tzv. dijagramu tijeka. Ideja je bila, dakle, da se za opis upotrijebe dijagrami tijeka (Dennett 1978a i 1978b). Dijagram tijeka sadrži ulazne podatke, unutrašnja stanja i izlazne podatke. Unutrašnja stanja zapravo predstavljaju strojne obrade podataka prema nekom skupu računalnih pravila. Riječ je o čisto sintaktičkim operacijama: formalnom procesiranju formaliziranih simbola.

Strojni funkcionalizam zapravo je sofisticiranija verzija zdravorazumskog funkcionalizma. Kao ni zdravorazumski funkcionalizam, tako ni funkcionalna objašnjenja u terminima računalnih programa i dijagrama tijeka nisu u stanju na odgovarajući objasniti unutrašnje kvalitete fenomenalnih iskustava – boli, boja, okusa itd. Ta objašnjenja specificiraju

uzroke i posljedice tih autentično mentalnih stanja, što, sa stajališta cjelovitog psihološkog objašnjenja, nije dovoljno.

No, strojni funkcionalizam suočava se i s jednim daljnjim problemom. Naime, prema analitičkom funkcionalizmu propozicijski stavovi imaju svoje specifične sadržaje po kojima ih razlikujemo od drugih propozicijskih stavova. Kada propozicijske stavove prikazemo kao niz formalnih simbola koji postaju predmet formalnih operacija, ostaje nejasno na koji bi način simboli trebali izražavati njihov specifičan sadržaj. Budući da je dovoljno da se proces odvija prema formalnim karakteristikama simbola te formalnim uputama za njihovu transformaciju, sadržaj postaje izlišan – za njega u dijagramu tjeka kao da nema mjesta. Razmotrimo sljedeći primjer: vjerovanje da pada kiša ima svoj sadržaj, a taj sadržaj nije samo formalno (sintaktički) određen – propozicijski stav koji izražava taj sadržaj ne može se svesti samo na položaj unutar nekog procesa, tj. na njegov odnos s drugim mentalnim objektima. Štoviše, čini se da se dotično vjerovanje uklapa u veze s drugim mentalnim objektima upravo na osnovi svog intrinzičnog sadržaja, a ne samo na osnovi svojih formalnih karakteristika. Prema tome, propozicijski stavovi imaju i određena semantička svojstva – svojstva koja strojna analogija, koja barata isključivo sintaktičkim, formalnim svojstvima, nije u stanju na zadovoljavajući način zahvatiti.

Prema dobro znanoj teoriji umjetne inteligencije, za svaki stroj, bez obzira na stupanj njegove složenosti, može se naći drugi stroj koji simulira njegov rad. To je tzv. Turingov stroj. Turingov stroj je najapstraktnija matematička formulacija rada bilo kojeg sustava koji se može formalno prikazati (Trahtenbrot 1978, Putnam 1975a, 1975b, 1975c, 1975d, Pećnjak 1995). Ako se pomoću nekog Turingova stroja može opisati bilo koji mehanički proces, prirodno je da se funkcionalistima nametnula zamisao da pojam Turingova stroja upotrijebe za opis rada uma i objašnjenje svijesti kao ključnog svojstva uma. No, kako zapravo funkcionira Turingov stroj? Ovdje ćemo to objasniti u osnovnim crtama.

Prema izvornoj zamisli, Turingov stroj sastoji se od (1) beskonačno duge trake, podijeljene na beskonačni broj istovrsnih dijelova (odsječaka), i (2) jedinice namijenjene za očitavanje i pomicanje trake. Na svakom od jednakih dijelova trake upisani su određeni podatci – simboli. U najjednostavnijem slučaju riječ je o binarnim simbolima – nizu jedinica (1) i nula (0) upisanih u traku. Broj simbola upisanih u traku mora biti konačan. Stroj se uvijek nalazi u nekom stanju koje je određeno

njegovim formalnim karakteristikama (“programom”), a broj stanja u kojima se može nalaziti konačan je. Kada jedinica za očitavanje očita simbol na odgovarajućem odsječku trake, stroj može dotični odsječak ostaviti u postojećem stanju (ostaviti postojeći simbol) ili ga pretvoriti u drugo stanje (izbrisati postojeći simbol i na njegovo mjesto upisati novi). Što god da učini, stroj može traku pokrenuti do sljedećeg simbola, tj. pomaknuti se jedno mjesto udesno ili jedno mjesto ulijevo, ili ostati u postojećem stanju. U odgovarajućem odsječku vremena stroj izvršava jednu operaciju. Postupanje stroja određeno je strojnom tablicom, a popis instrukcija za postupanje konačan je. Svaki sljedeći korak točno je određen prethodnim, što izgleda, na primjer, ovako:

s_1DP

Interpretacija ovog iskaza je sljedeća: s_1 znači “upisati simbol ‘1’ u odsječak trake koji se trenutno očitava”, D znači “prijeći na odsječak trake koji se nalazi desno od trenutno očitavanog odsječka”, a P znači “prijeći u stanje P”. Ovisno o tome što će se očitati sa sljedećeg odsječka, i što je u strojnoj tablici navedeno pod stanjem D, stroj će izvršiti sljedeću operaciju, i tako dalje, sve dok ne dođe do instrukcije koja će mu narediti da stane (tj. da prestane dalje pomicati traku i očitavati njezine iduće dijelove). Time je zadatak izvršen. Turingov stroj koji može izvršiti bilo koji zadatak koji može izvršiti bilo koji drugi mogući Turingov stroj naziva se *univerzalni Turingov stroj*. Univerzalni Turingov stroj je idealni opći oblik stroja koji može simulirati ponašanje bilo kojeg drugog stroja svođenjem njegovih procesa na niz najjednostavnijih zamislivih operacija na najjednostavnijim zamislivim – binarnim – reprezentacijama. Ova je formulacija dovoljno apstraktna da omogućuje interpretaciju prema kojoj je svaki konkretan stroj realizacija *nekog* Turingova stroja. Mogućnost takve interpretacije daje dodatni motiv funkcionalistima da pokušaju razumjeti um kao Turingov stroj. Ne samo da je svaka konkretna realizacija nekog stroja zapravo instancijacija Turingova stroja, nego izvedba Turingova stroja ne ovisi niti o jednoj konkretnoj instancijaciji. Drugim riječima, jedan te isti Turingov stroj može se realizirati na mnoštvo različitih načina. Štoviše, vrsta realizacije ne igra nikakvu ulogu: Turingovi strojevi mogu biti realizirani materijalno, ali i nematerijalno – apstraktno ili duhovno. Ništa u formulaciji Turingova stroja ne određuje kako će on biti realiziran, kao što ni vrsta realizacije ne utječe na njegov način funkcioniranja. Ako, dakle, mentalna stanja i

processe definiramo apstraktnim operacijama, i ako ustvrdimo da je njihov apstraktni način operiranja njihova bit, onda drevno filozofsko pitanje o tome je li naš um realiziran materijalno ili nematerijalno postaje krivo postavljeno pitanje te nas kao takvo ne treba puno brinuti; pravo pitanje postaje pitanje autonomije uma kao zasebne razine stvarnosti odnosno objašnjenje te autonomije.¹⁰

No, niti to stajalište nije riješilo problem. Naime, postavlja se pitanje izomorfnosti dvaju ili više sustava. Možemo pronaći dva sustava koji zadovoljavaju istu strojnu tablicu, a koji obavljaju potpuno različite zadaće. Jedan sustav može biti radio-aparat, a drugi centralno grijanje deseterokatnice. Isto tako, ako bi nam i uspjelo dati potpuni opis rada uma pomoću Turingova stroja, ta bi nadrealistično složena i dugačka tablica mogla – pukom ko incidencijom – ujedno biti i tablica koja opisuje rad neke naprave slične razine složenosti, npr. nuklearne podmornice. A nitko neće tvrditi da su čovječji um i nuklearna podmornica ista stvar! Još manje će netko tvrditi da je nuklearna podmornica vrsta uma! Dakle, ono što se prvotno nudilo kao uspješno “demokratsko rješenje” – mogućnost višestruke realizacije – pokazuje se kao jalovo “anarhističko” rješenje – rješenje koje previše dopušta. Nema nikakvog argumenta – niti jedan funkcionalist ga nije ponudio – za to da je um, a pogotovo svijest, neki posebni Turingov stroj koji se razlikuje od ostalih i koji je primjenljiv *samo* na opis uvjeta funkcioniranja ljudskog uma i ljudske svijesti. Za sve ono što bi netko mogao proglasiti funkcionalističkim opisom svjesnih operacija uma, može se pronaći interpretacija iz koje se vidi da nije riječ o svijesti niti da ima ikakve veze sa svjesnim stanjima.

Iz ovakve situacije funkcionalisti su se pokušali izvući pokušavajući pronaći oblik realizacije koji bi isključivo odgovarao opisu uma i svijesti. Logičan izbor bio je ljudski mozak. Prema toj pretpostavci, funkcionalni opis rada mozga onaj je specifični opis koji odgovara danom ograničenju. Međutim, ni to se rješenje nije pokazalo naročito kreativnim. Naime, pokazalo se da je moguće pronaći interpretaciju koja je istovjetna funkcioniranju ljudskog mozga, a kojoj ne odgovara nikakav um niti bilo što što ostvaruje svijest. Takav zanimljiv protuprimjer smislio je Ned Block (1978).¹¹

Zamislimo da imamo potpuni funkcionalni opis rada neurona u mozgu. Konstruirajmo potom robota-androida koji u sebi nema ništa

¹⁰ Vidi Putnam (1975a).

¹¹ Vidi i Braddon-Mitchell & Jackson (2007: poglavlje 7).

od materijala od kojih su izgrađeni ljudi nego je izgrađen od plutonija, urana, lutecija, titanovog oksida itd. Budući da s funkcionalističkog stajališta nije važno je li središnji procesor koji upravlja androidom u samom androidu ili izvan njega, možemo zamisliti da je taj procesor izvan njega. Procesor je povezan s robotom radio-vezom. Nadalje, zamislimo da umjesto nekog organskog ili neorganskog objekta (silikonskog tranzistora ili nekog drugog računalnog čipa), simulaciju rada mozga i njegovih dijelova (neurona) obavlja cjelokupna populacija Narodne Republike Kine s Mao Tse Tungom na čelu! Svakom pojedincu dodijeljena je funkcija simulacije jednog neurona. Svakom pojedincu pridodan je telefon i odgovarajući broj, a telefon pokazuje s kojeg je broja dotični pojedinac pozvan. U određenoj kombinaciji brojeva, nazvani pojedinac treba dalje nazvati neki drugi broj. Svi imaju vrlo precizne upute tako da svatko točno zna što pri odgovarajućoj kombinaciji brojeva treba učiniti. Ovaj uvjet osigurava da svaki pojedinac obavlja točno ono što obavlja i “pravi” (tj. organski ili silicijski) neuron. Zadovoljavanje tog uvjeta osigurava detaljnu funkcionalnu simulaciju rada neurona, a onda i rada mozga kao cjeline. Pretpostavimo da ulazni okolinski podatci koji ulaze u kolektivni kineski “mozak” konačno dolaze do središnjeg procesora – baš kao što je slučaj s ljudskim umom – a da izlazni podaci – opet analogno ljudskom umu – dolaze do tijela androida i pokreću njegove udove tako da se on ponaša baš kao što bismo se i mi ponašali (pod istovjetnim neuronskim uvjetima). U svim stvarnim situacijama nema razlike u ponašanju opisanog androida i pravih ljudi. Jedina je razlika u tome da kod androida središnje procesiranje ne obavlja mozak, nego precizno organizirana populacija Kine.

Poanta ove fikcije je sljedeća: teško da bi itko rekao da opisani android ima mentalna stanja kao što su naša; teško da bi itko tvrdio da android ima bilo kakva mentalna stanja. Stoga ne bi bilo plauzibilno ovom stvorenju, kojim na minuciozan način upravlja čitava kineska nacija, pripisati um – o pripisivanju svijesti da se ne govori. Naše intuicije u tom pogledu vrlo su snažne. Ako bismo pokušali formulirati razloge naše intuitivne skepse u pogledu mentalnih svojstava našeg zamišljenog androida, onda bi se ključan razlog mogao izraziti ovako: nije jasno zašto bi agregirano ponašanje milijarde discipliniranih Kineza proizvelo *individualni* um i *individualnu* svijest – svijest koja nije svijest nijednog pojedinačnog sudionika (ili nijedne pojedinačne sudionice) opisanog spektakla, nego je jedinstvena svijest androida kao nove i posebne jedinice.

Ovaj argument u formi misaonog eksperimenta čvrsto govori u prilog tome da funkcionalistički opis rada ljudskog mozga nije dovoljan da bi potpuno i plauzibilno objasnio ljudski um odnosno svijest kao najvažnije svojstvo tog uma.

Ovime smo polako došli do referencijalnog funkcionalizma – inačice funkcionalizma prema kojoj je najprije potrebno specificirati kauzalne funkcionalne veze između zdravorazumski ili strojno opisanih mentalnih stanja, a potom utvrditi *što i kako* se funkcionalna organizacija realizira. Kod čovjeka se mentalne funkcije materijalno realiziraju u mozgu. Naravno, kao što smo gore pokazali, funkcionalistički opis rada ljudskog mozga nije dostatan za cjelovito objašnjenje mentalnosti. Stoga od zagovornika funkcionalizma očekujemo da pruži širi i detaljniji opis rada mozga od puko funkcionalnog, tj. da specificira odgovarajuće biokemijske, neurofiziološke i fizičke karakteristike mozga – one karakteristike koje bi trebale biti ključne za cjelovito objašnjenje mentalnosti i svijesti. Tom očekivanju referencijalni funkcionalist odgovara sljedećom strategijom: u prvom će se koraku funkcionalistički fiksirati referencija kako bi se utvrdilo na što usmjeriti istraživanje, a potom će se provesti detaljno istraživanje koje se neće temeljiti samo na funkcionalnim opisima, već će sadržavati i opise pojedinačnih znanstvenih disciplina. No, problem s tom strategijom je u tome da se ne vidi u čemu je različita u odnosu na redukcionističku strategiju. Drugim riječima, referencijalnom funkcionalizmu prijeti urušavanje u redukcionizam, fizikalizam, odnosno u neku vrstu teorije identiteta um-mozak, a da uopće nije jasno kako bi se to urušavanje moglo spriječiti.

Na temelju izloženog prikaza triju inačica funkcionalizma, njihovih dobrih i loših strana, možemo zaključno ustvrditi da funkcionalizam, u bilo kojem svojem obliku, nije temeljna teorija. Na određenoj – vrlo apstraktnoj – razini ta je teorija heuristički svrsishodna jer nam omogućuje da uočimo uzročno-posljedične veze između pojedinih mentalnih entiteta te da razmjerno precizno fiksiramo predmet naših istraživačkih nastojanja. No, kao teorija koja pretendira na cjelovit opis djelovanja uma i plauzibilno objašnjenje fenomena svijesti, funkcionalizam ipak ne zadovoljava očekivanja; on zapravo ne ispunjava svoju temeljnu teorijsku funkciju.¹²

¹² Izrada navedenog teksta potpomognuta je i znanstvenoistraživačkim projektima *Pitanje slobode volje i problem svijesti, Evolucijski naturalizam i problem moralnog znanja te Identitet* koje – više administrativno nego financijski – podupire Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Literatura

- Anderson, J. R. (1980). *Cognitive Psychology* (San Francisco: W.H. Freeman and Co.)
- Bealer, G. (1984). "Mind and Anti-Mind: Why Thinking Has No Functional Definition", u French, Wettstein and Uehling (1984).
- Block, N. (1978). "Troubles with Functionalism", u Savage (1978).
- Block, N., O. Flanagan, G. Güzeldere (ur.). (1997). *The Nature of Consciousness* (Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press).
- Braddon-Mitchell, D. & F. Jackson. (2007). *Philosophy of Mind and Cognition* (Oxford: Blackwell), 2. izd.
- Broad, C. D. (1925). *The Mind and its Place in Nature* (London: Routledge and Kegan Paul)
- Dennett, D. (1978a). "Artificial Intelligence as Philosophy and as Psychology", u Dennett (1978c).
- Dennett, D. (1978b). "Why You Can't Make a Computer that Feels Pain", u Dennett (1978c).
- Dennett, D. (1978c). *Brainstorms* (Hassocks: Harvester Press).
- Foster, J. (1991). *The Immaterial Self* (London and New York: Routledge).
- French, P., H. Wettstein i T. Uehling (ur.). (1984). *Midwest Studies in Philosophy IX* (Morris: University of Minnesota Press).
- Hardin, C. (1987). "Qualia and Materialism: Closing the Explanatory Gap", *Philosophy and Phenomenological Research* 48.
- Hill, C. (1991). *Sensations: A Defense of Type Materialism* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Horgan, T. (1984). "Functionalism, Qualia, and the Inverted Spectrum", *Philosophy and Phenomenological Research* 44.
- Jackson, F. (1982). "Epiphenomenal Qualia", *Philosophical Quarterly* 32.
- Johnson-Laird, P. (1993). *The Computer and the Mind* (London: Fontana Press), 2. izd.
- Locke, J. (1690). *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. A. C. Fraser (London: Constable, 1959).
- Maund, B. (1995). *Colours* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Miller, A. (1998). *Philosophy of Language* (London: University College London Press).
- Pećnjak, D. (1995). "Turingovi strojevi, Gödelov teorem i Searleova soba", *Treći program Hrvatskoga radija* 48.
- Pećnjak, D. (2005). "How to Eliminate Computational Eliminativism", *Croatian Journal of Philosophy* 5.
- Polger, T. (2004). *Natural Minds* (Cambridge, Mass.: MIT Press).

- Putnam, H. (1975a). "Philosophy and our Mental Life", u Putnam (1975e).
- Putnam, H. (1975b). "Minds and Machines", u Putnam (1975e).
- Putnam, H. (1975c). "The Mental Life of Some Machines", u Putnam (1975e).
- Putnam, H. (1975d). "The Nature of Mental States", u Putnam (1975e).
- Putnam, H. (1975e). *Mind, Language and Reality, Philosophical Papers, Volume 2* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Rey, G. (1997). "A Question About Consciousness", u Block, Flanagan, Güzeldere (1997).
- Robinson, H. (1982). *Matter and Sense* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Savage, C. W. (ur.) (1978). *Perception and Cognition* (University of Minnesota Press).
- Sesardić, N. (1984). *Fizikalizam* (Beograd: SSOS).
- Shoemaker, S. (1997). "The Inverted Spectrum", u Block, Flanagan, Güzeldere (1997).
- Stich, S. (1983). *From Folk Psychology to Cognitive Science* (Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press).
- Trahtenbrot, B. A. (1978). *Što su algoritmi*, prijevod s ruskog: Andrej Ščedrov, Dean Rosenzweig i Kajetan Šeper (Zagreb: Školska knjiga).
- White, S. (1997). "Curse of the Qualia", u Block, Flanagan, Güzeldere (1997).

Subjektivnost i filozofski problem svijesti

DAMIR MLADIĆ

IVAN SPAJIĆ

Kartezijansko kazalište može biti utješna slika jer u srcu ljudske subjektivnosti čuva razliku između stvarnosti i pojavnosti, ali ona je ne samo znanstveno nemotivirajuća nego i metafizički dvojbena, jer stvara bizarnu kategoriju objektivno subjektivnog – način na koje stvari stvarno, objektivno izgledaju vama, iako vama izgleda da one ne izgledaju iako.¹

Daniel Dennett

1. Svijest, subjektivnost i fenomenologija

Mnogi problemi s kojima su suočeni filozofi koji u novije doba raspravljaju o svijesti povezani su, izravno ili neizravno, sa subjektivnošću. Znanstvenici i filozofi koji žele govoriti o svijesti osuđeni su, kao uostalom i kod promatranja svih ostalih fenomena, tražiti zajedničko u različitom, odnosno opće u pojedinačnom, te tako težiti k što većoj objektivnosti. Što i nije toliko načelni problem sve dok se ne želi promatrati subjektivno svjesno iskustvo. Primjerice, ukoliko se želi katalogizirati svjesna iskustva (osjet boli, doživljaj mirisa jorgovana, doživljaj okusa kave, doživljaj lošeg raspoloženja ...), utoliko je potrebno moći izbrojiti takva svjesna iskustva, izmjeriti ih, pronaći odgovarajuće pretince u koje ih možemo smjestiti, provjeriti podatke, naći obrasce i zakonitosti, itd. Tražimo ono što je "objektivno" u carstvu subjektivnog, odnosno "opće" ili "zajedničko" svim svjesnim iskustvima. Problem je u tome što su ta svjesna iskustva neodvojiva od pojedinačne točke gledišta, tj. ona su nužno subjektivna (ne postoji "objektivno" fenomenalno svjesno iskustvo).

¹ Dennett (1991: 132).